

Масовна политичка хапшења у Црној Гори и Белведерски догађај 1936 године

Под Белведерским догађајем подразумијева се крвопролиће које су извршиле бивша југословенска жандармерија, полиција и војска 26 јуна 1936 на Белведеру, на домаку Цетиња, над голоруком народном масом, која је хтјела да одржи један политички збор и да одушка гњеву против петоколонашке тираније која ју је безобзирно експлоатисала и угњетавала. Али Белведерски догађај се не може узети као датум за себе, као један крвави дан из старе Југославије. Он се мора објаснити у свијетлу народног покрета, који му је претходио, и свирепости метода владавине великосрпске власти, која се против тог покрета борила свим средствима.

Да би се приказао у правој свјетлости 26 јун 1936 године потребно је макар и у најкраћим цртама обрадити три поглавља: почетке стварања Народног фронта слободе у Црној Гори 1935-36, провалу у партиској организацији Црне Горе 1936 и 26 јуни 1936 године.

I

Стварање Народног фронта, који се онда звао Народни фронт слободе, у Црној Гори почиње од великог опозиционог збора у Никшићу, одржаног 5 августа 1935 године. На збору су учествовали комунисти, земљорадници, демократи, републиканци и радикали Аце Станојевића. На збору је донесена резолуција у којој се траже демократске слободе, укидање Закона за заштиту државе, аграрна реформа и успостава односа са СССР-ом. На збору је било присутно око 4000 учесника.¹⁾

---

¹⁾ „Слободна мисао” бр. 26 од 11 августа 1935 године — Никшић. О збору у Никшићу је донио извјештај и „Удар” орган ПК КПЈ за Црну Гору у бр. 2 август 1935 г. у рубрици „Наши дописи”, али, нажалост, до тог дописа нијесмо могли у цјелости доћи, јер овај, онда строго илегални, лист, који је излазио у 50—60 примјерака, рађених на шапирографу, није потпуно очуван. Овај примјерак који је много изблиједио и иструо, има Музеј НОБ-е на Цетињу, а од поменутог дописа се може прочитати да је у Никшићу био збор на коме је присуствовало око 4.000 учесника. Поред тога могу се видјети и пароле које су на збору истицане.

Након никшићког збора одржан је сличан збор у Бару. На збору је говорио и комуниста Бошко Стругар.²⁾ На збору су биле присутне, углавном, све опозиционе масе. При крају збора је стигао Светислав Хођера, онда профашистички оријентисан, и покушао да говори, али демократски наелектрисана маса није му дозволила ни из аута да изађе.³⁾

Вал народног покрета се разгарао. Жртве бијелог терора су постале примјер пожртвовања за бољу сјутрашњицу народа. Тако је поникла читава народна лирика и епика о палим борцима у борби против фашизма. Кроз Црну Гору су се пјевале пјесме посвећене младом борбеном скојевцу, студенту права, Мирку Срзентићу, који је убијен од полиције 1 фебруара 1935 године бранећи аутономију Београдског универзитета. Под утицајем те агитације једна група антифашиста је једног дана у селу Челобрду код Св. Стефана (близу Будве), како пише „Удар“, „пјевала пјесму погинулом студенту Мирку Срзентићу у којој се каже да је погинуо од проклетих жандарма и измеђара пропале државе“. Полиција је успјела неке да похапси и преда Суду за заштиту државе: Мирка Никовића, Ника Анђуса, Јована Вуковића и Дара Миковића. За овај процес је био делегиран которски Окружни суд, а суђење је почело 24 септембра 1935 године, али до осуде није могло доћи, како пише „Удар“, јер „на процесу власти нијесу могле наћи свједоке који би то потврдили.“⁴⁾

Угњетене и изгладњеле народне масе у Подгорици, Никшићу и Цетињу, биле су у покрету. 26 септембра је дошло до јаких демонстрација у Подгорици. Пароле су биле: „Гладни смо! Тражимо хлеба! Доље фашизам! Живјела демократија!“ и сл. Кад је полиција интервенисала, пала је парола: „Доље Влада!“ На ту паролау полиција је још жешће ступила у акцију, а војска је блокирала град. У сукобу са полицијом један радник је рањен бајонетом. У првом налету је ухапшено 39 учесника демонстрације, а хапшења су се наставила и другог дана.

Тих дана је у Никшић дошао Милан Стојадиновић, претседник Владе и вођа ЈРЗ странке. Из страха од демонстрације полиција је почела рацију на комунисте и њихове симпатизере. Масовна хапшења су била у Никшићу и Цетињу.⁵⁾

Сва 1935, нарочито друга половина, била је у знаку стварања Народног фронта и радничког јединства. КПЈ је у томе била првоборац. Низали су се, поред масовних демонстрација и акци-

²⁾ Бошко Стругар је прије НОБ-е био партиски руководилац у Срезу барском. Погинуо је у НОБ-и, на Цетињу 1942 године.

³⁾ „Слободна мисао“ бр. 28 од 25 августа 1935.

⁴⁾ „Урад“ бр. 5—6 за новембар-децембар 1935 год. (Музеј НОБ-е Цетиње). Та пјесма још гдје-гдје живи у Паштровићима и Црмници. Почине стихом „Бијела је кликовала вила“.

⁵⁾ Исто.

ја, смјели подухвати као напр. истицање велике црвене заставе на врху гвоздених Маркони-стубова (високих до 100 метара) у Подгорици, коју, ради опасности по живот од струје није могао читав дан нико скинути.⁶⁾

Полиција се у овој револуционарној ситуацији брзо снашла. Она је без скрупула угушивала сваки масовнији јавни покрет. Посљедњи покушај за одржање већег народног збора учињен је на Цетињу 20 октобра 1935. И тај збор имао је манифестативни и демонстративни карактер. Требало је окупити све снаге које су спремне да се боре против реакције и фашизма. Тешко је ишло са појединим вођама грађанских странака који припадају тзв. бјелашком или зеленашком блоку, тј. бившим ујединитељима и федералистима. Сарадња је могла да се донекле оствари, али једнострано: или са једнима, или са другима. Нарочиту је сметњу правио др Секула Дрљевић који је био вођа сепаратиста. Стога је препоручена сарадња са масама федералистичког покрета мимо Дрљевића, да би се оне отргле испод његовог утицаја. Тако је, у октобру 1935 године, закључен неки, иако лабави, споразум са претставницима свих грађанских демократских странака, и заказан велики политички збор на Цетињу. Али полиција је збор, дан прије његовог одржавања, забранила. У таквој ситуацији КПЈ, да би одржала контакт са масама, препоручила је да се не клоне. „Удар“ о томе пише: „Зато ми морамо ићи даље и поред тога што нам не дозвољавају велике зборове. Ми морамо ићи у масе и радити преко разних мањих иступа, политичких конференција и економских акција и т. д.. проводити агитацију, организовати борбу. и заједно с масама истицати основне економске и политичке захтјеве, истицати захтјеве за демократијом, народном слободом и народним правима, а при том стварати легалне одборе ЦНФС. Комунисти у масе на рад за стварање ЦНФС.“⁷⁾

Тако је крај 1935 и почетак 1936 године прошао у активном раду на окупљању маса, али без већих конференција и зборова.

У марту 1936 године, иако је почело било хапшење по познатој провали у врховима ПК КПЈ Црне Горе и неких других покрајинских руководстава, сматрало се да је зрела ситуација да се пређе на шири план политичких акција. У ту сврху илегално је дошао у Црну Гору инструктор ЦК КПЈ, Марко Милатовић⁸⁾ да одржи савјетовање са партиским руководством и испи-

⁶⁾ „Удар“ бр. 2 за август 1935.

⁷⁾ „Удар“ бр. 5—6, стр. 3, у чланку „Забрана опозиционог збора на Цетињу“. ЦНФС је кратица за Црногорски народни фронт слободе.

⁸⁾ Марко Милатовић је погинуо у НОВ-и на Јајцу у Босни 25 септембра 1942 године. (Овај податак ми је дао Јанко Лопичић, који је тада био у НОВ-и у Босни).

та могућности једног већег политичког збора на Цетињу. Састанак је заказан у Црмници у Сеоцима код Николе Р. Лекића, онда политичког секретара ПК КПЈ за Црну Гору, који је већ био прешао у илегалност. Састанак је требало одржати 12 марта. Нешто, али не све, руководећег кадра са терена, дошло је на састанак. Иако не са свим предвиђеним друговима, састанак је одржан и ријешило се да се 16 марта одржи велики збор на Цетињу, који би властима показао снагу народа. Међутим, полиција и жандармерија су биле наљушиле овај договор и блокирале село. Присутни су успјели, без провале, да се благовремено склопе. Жандармерија је 13 и 14 претресала село, у ком се, поред осталих, крио један од учесника овог савјетовања, Ристо А. Лекић.⁹⁾ Када је најзад блокирана кућа у којој је био Лекић, дошло је до сукоба између жандармерије с једне и Лекића са рођацима с друге стране. У том сукобу погинула су два напредна сељака, који су спријечили Ристово хватање. То су били Видо и Шпиро Лекићи из Сеоца. У овом сукобу неколико сељака је рањено. Овај сукоб је жандармерију још више разбијеснио, те је посјела све путеве за Цетиње и омела пројектовани збор 16 марта, заказан на Цетињу.¹⁰⁾ Похапшено је неколико учесника од којих је 19 изведено пред суд на Цетињу, а осуђено их је девет, међу којима и двије жене. Одбрану пред судом су дали црногорски адвокати опозиционо оријентисани. Осуде су биле до четири мјесеца због притиска јавног мњења и озбиљности одбране.

II

Уколико је напредни покрет у Југославији све више растао и сукобљавао се са реакционарном влашћу, утолико је класни непријатељ био све безобзирнији, перфиднији и буднији. Класни непријатељ је ковао подмукле планове како да се путем ухода и провокатора убаци у напредне редове народног покрета и разбије његову организацију. Ми смо данас у могућности да преко једног документа, који је сачуван у архиви Среског начелства цетињског (који се чува у Државном архиву на Цетињу) са много више свјетлости гледамо на догађаје у радничком покрету Југославије, а понаособ Црне Горе, који су се у току 1936 године одиграли, па тим и на познати Белведерски догађај.

Овај докуменат је, као годишњи извјештај Одјелења државне заштите Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије, Банска управа Зетске бановине у јанунару 1937 године послала на проучавање свим среским начелствима и управа-

⁹⁾ Ристо А. Лекић, погинуо у НОБ-и као мајор НОВЈ, 1943 г.

¹⁰⁾ Ове податке ми је дао Јанко Лопичић, који је онда био члан МК КПЈ Цетиње и један од учесника на поменутом савјетовању 12 марта 1936 године у Сеоцима.

ма полиције, на личност среских начелника и управника полиције.

Предмет реферата је: стање комунистичке акције у 1936 години, главне карактеристике комунистичке акције и пропаганде.

Реферат је подијељен на поглавља и то: увод, стање комунистичких акција у току 1936 године са поднасловима за сваку бановину и Управу града Београда, прослава Првог маја, стање штрајкова и акције наших комуниста у иностранству. Реферат има 19 куцаних страна на писањој машини.

Како су догађаји о којима пишемо у непосредној повезаности у читавој земљи, репродуковаћемо у најкраћим потезима читав реферат, са посебним освртом на Црну Гору.

У реферату се каже да се у току 1936 године смјернице рада одвијају по одлукама VII конгреса Коминтерне.¹¹⁾ О примјенама одлука VII конгреса у реферату се каже сљедеће:

„Запажена је акција на подручју омладине, нарочито средњошколске да се што више увлаче у легална друштва и организације и освајање нових организација. По систему „дућана“ као нових конспиративних организација, комунисти настоје да и на осталим подручјима свога дјеловања легализују што више своју конспиративну акцију, а посебице на терену освајања радничких и земљорадничких маса. Ово освајање врши се углавном у стварању политичких компромиса са претставницима ових маса уз прихватање политичког програма на бази платформе „фронта народне слободе“ како би се у погодном моменту тим истим масама наметнуо програм и идеје комунистичког револуционарног рада.“ Даље истиче да је КП посебну пажњу посветила синдикатима и УРСС-у¹²⁾ и стварању Јединствене радничке партије Југославије.¹³⁾

Реферишући о стању комунистичких акција у току 1936 године, Министарство унутрашњих послова укратко објашњава нову тактику комуниста, па прелази на резултате провала од

¹¹⁾ VII конгрес Коминтерне је одржан у Москви 1935 године. На Конгресу је реферисао о КПЈ познати издајник Горкић, те није чудо да су под његовим руководством многи важни материјали долазили у руке класног непријатеља.

¹²⁾ УРСС — Уједињени раднички синдикални савез. Линија КПЈ је била освајање позиција у овим синдикатима чије су масе углавном биле пролетерске а руководство опортунистичко (Живко Топаловић, Крекић, Белић и др.).

¹³⁾ Касније је откривено и на V земаљској конференцији КПЈ, одржаној у Загребу 1940 г., констатовано да је горкићевско руководство хтјело да кроз ову организацију ликвидира КПЈ и претвори је у опортунистичку. (в. „Комунист“ орган КПЈ за октобар, св. I, стр. 114, Београд 1946 г. „Материјали V земаљске конференције“).

1935 до 1936 године по бановинама. Врло карактеристичан је извјештај о Савској бановини, који је важан и повезан са догађајима у Црној Гори.

Извјештај о томе каже:

„У току 1935 године органи загребачке полиције пратећи рад сумњивих комуниста улазе у траг и откривају цјелокупну комунистичку акцију сконцетрисану у рукама чланова ЗЕМБИЛ-а — Земаљског бироа¹⁴⁾), као извршног органа Комунистичке партије Југославије са презименим сједиштем у Загребу. Упоредо са овим открива се и ЦК Савеза комунистичке омладине Југославије, ПКСКОЈ-а за Хрватску и Словенију, МКСКОЈ-а за град Загреб, студентске комунистичке организације односно рејонски комитет „Ђорђе Димитров“ као саставни дио МКСКОЈ-а за Загреб, са техничким инструкторима, техничким везама и техничким апаратом. Истовремено полиција открива организације старих и то: ПК КП за Хрватску и Славонију, МК КП за град Загреб, технички апарат ЗЕМБИЛ-а и Покрајинског комитета за Хрватску и Славонију са штампаријом и опсежним пропагандним материјалом. У самом почетку ухапшен је и главни повјереник ЦК КПЈ „Ђорђе Митровић“ код кога је пронађен материјал, односно извјештај ПК за Далмацију, Црну Гору, Словенију, Србију, Хрватску и Славонију. То је све омогућило откривање комунистичких организација у цијелој земљи и успјешну истрагу у вези са овим откривањем.“

Излаже се поједини материјал који говори о новом систему рада по „дућанима“. Тако „Дућан 1“ су били радничко-намјештенички синдикати, „Дућан 2“ је био Иницијативни одбор за формирање Јединствене радничке партије, „Дућан 3“ је означавао рад по линији Црвене помоћи и „Дућан 4“ рад са земљорадницима.

Нижу се детаљи резултата по појединим покрајинама и областима (нпр. ПК Србије и Обласног комитета Београда и околних градова у чијем руководству су били комунисти: Ђорђе Јовановић, Радован Вуковић, Мутимир Поповић, Видоје Ђурић и Милан Радовановић).

Послије провале у Загребу најинтересантнији је извјештај о провали у Црној Гори. У том дијелу извјештаја који је означен као поглавље „IX Зетска бановина“, каже се:

„Полициске власти у току о. г. откривају на Цетињу ПК за подручје Црне Горе. Овај комитет оформио је осам окружних комитета и то на Цетињу, Подгорици, Никшићу, Бару, Пећи, Котору, Вир Пазару и Беранама. Досад је успјело потпуно открити

¹⁴⁾ ЗЕМБИЛ уствари треба да буде ЗЕМБИР тј. Земаљски биро. У Бечу је био ЦК КПЈ а у земљи Земаљски биро.

седам окружних комитета. Окружни комитети провели су у извјесној мјери организовање мјесних комитета од којих је до сада откривено 11 и то: у Цетињу, Котору, Ријеци, Подгорици, Никшићу, Беранама, Пећи, Грахову, Улцињу, Бару и Вир Пазару. Упоредо са овим открићем откривен је технички апарат ПК као и организација Црвене помоћи која је била такође организована по секцијама при окружним комитетима. Овим открићима утврђено је, да је сједиште ПК комунистичке омладине Југославије у Подгорици а да у више мјеста постоји МКСКОЈ-а. Послије откривања Окружног комитета Комунистичке партије у Никшићу и његове архиве дошло је до потпуног открића свих мјесних комитета и њихових ћелија на подручју тога Окружног комитета. Тако су откривени МК у Никшићу, Грахову, Горњем Пољу, Требињу, Богетићима, Острогу, Пиви, Жабљаку и Шавнику. Упоредо са овом провалом пронађена је и архива овог Окр. комитета у вези чега је ухапшено 44 лица. Потпуним открићем Окр. комитета у Подгорици пронађена је његова архива и ухапшено 24 лица. У архиви ПК нађено је једно писмо ЦК КПЈ, упућено Николи Лекићу, политичком секретару ПК¹⁵⁾ из кога се види, да су комунисти припремали крађу новца у Поштанској штедионици у Скопљу, а преко чиновника ове Штедионице Велимира (илегално име једног Црногорца који је био на дужности у Скопљу Н. М.). Открићем ове архиве утврђено је да су комунисти водили преговоре са црногорским федералистима у правцу заједничке политичке сарадње. Од федералиста били су у вези са комунистима бивши министар Петар Пламенац, адвокат Душан Вучинић, бив. министар Саво Вулетић и адвокат Секула Дрљевић. До споразума у овим преговорима није дошло, већ питање сарадње стоји и сада отворено. Током истраге установљено је, да су комунисти радили на организовању одбранбених чета у ком правцу су раздијелили у самој околини Подгорице 60 пушака и један извјестан дио револвера. Исто тако је установљено, да су комунисти намјеравали у априлу мјесецу ове године организовати поход гладних на Цетиње, који се требао извести на један отворено револуционарни начин. Као резултат акције у овом правцу, те политичког компромиса између комуниста и федералиста тзв. зеленаша, дошло је 26 јуна¹⁶⁾ о. г. до похода масе на Цетиње и до крвавог сукоба између учесника овога по-

¹⁵⁾ Никола Лекић је успио, кад је почела провала у марту 1936 г. да се склони из Цетиња и пређе у илегалност, а крајем 1936 г. је емигрирао за Албанију, одакле се вратио 1937 кад је од Државног суда за заштиту државе суђен и осуђен на двије године робије, које је издржао у Лепоглави. Лекић је погинуо у НОБ-и приликом борбе за Пљевља 1 децембра 1941 године.

¹⁶⁾ У извјештају, ваљда грешком, стоји „26 јула” умјесто „26 јуна” кад се Белведерски догађај одиграо.

хода и између органа власти на Белведеру пред Цетињем. У овом сукобу играли су као организатори првјенствену улогу комунистички актери уз сарадњу црногорских федералиста, међу које на првом мјесту, а према резултату истраге, треба ставити Петра Пламенца. Према конкретизованом истражном материјалу овај крвави догађај само је једна епизода у извођењу читавог низа плански повезаних комунистичких илегалних акција против постојећег правног и друштвеног поретка у нашој земљи.¹⁷⁾

Хапшења по провали у комунистичкој организацији Црне Горе почела су 6 марта 1936 године и трајала су углавном све до 26 јуна 1936. Одмах у почетку провале један дио, око 20, руководећег кадра је прешао у илегалност, један дио, такође око 20, емигрирао у Албанију, док је гро масе похапшен. Ухапшено је преко 300 лица и над њима извршена у згради тзв. Термотерапије на ријечи Омбли код Дубровника, језива тортура. Тамо је, поред осталих, Марко Радовић¹⁸⁾, члан ПК КПЈ за Црну Гору, тако мучен, да је, када је 1937 године изведен пред Суд за заштиту државе у Београду, успио да сачува, ушивши у капут читаве подлоге коже и меса које су му са табана отпале, и покаже их државним судијама на процесу. Судије су на то рекли да они о томе не знају ништа, већ суде на основу материјала који имају, и осудили га на вишегодишњу робију коју је издржао у казниони у Сремској Митровици.

III

Иако је полиција продрла у редове радничког покрета и покушала да га сломи, народни отпор није могла сломити никаква диктатура. Преостали дио непохапшених комуниста, међу којима је било и чланова ПК, формирао је привремено партиско руководство, које је одлучило да сазове велики народни збор на Цетињу, на коме би се манифестовала снага народа у борби против тираније и погрома над голоруким народом Црне Горе. У мају мјесецу формиран је Иницијативни одбор за збор на Цетињу. У одбор су ушли, поред комуниста, претставници федералиста и Удружене опозиције. Иницијативни одбор је одредио дан збора за 26 јуни, и у ту сврху издао проглас на народ. Проглас гласи:

---

¹⁷⁾ Краљевска банска управа Зетске бановине II. пов. бр. 523 Цетиње 30. I. 1937 у предмету: Стање комунистичке акције у 1936 години на 19 кућаних страна, из Архиве Среског начелства Цетиње, која се чува у Државном архиву на Цетињу.

¹⁸⁾ Марко Радовић је погинуо у НОБ-и у Петој офанзиви на Сутјесци 1943 године.

„Позив на протестни збор на Цетињу
народа Црне Горе и Приморја

Својим доласком на власт влада Стојадиновића је о-бећала враћање народу отетих му демократских права и слобода. Али мјесто давања слобода народу она и даље наставља фашистичко насиље у свим земљама Југославије које је до свог дивљег изражаја дошло нарочито у Црној Гори и Приморју. Већ три мјесеца како се врше масовна хапшења и премлаћивања по Црној Гори и Приморју свих слободоумних људи и бораца за народно право и слободу. Око 250 Црногораца и Примораца, — поред већ 50 њих од-бјеглих у шуму испред терора и насиља, — испребијани труну по главњачама Дубровника и Сарајева. Неколицина њих бацају крв и њихов живот је у опасности. Већ је неколико мјесеци како се врше жандармеријске хајке по црногорским селима и пуца на голоруке сељаке (случај у Црмници).¹⁹⁾ Било због чега одводе се људи у жандармеријске станице и ту их немилосрдно пребијају (случај Вешовића у Подгорици).²⁰⁾ Забрањује се и гуши најмањи политички економски и културни покрет или борба народних маса (укидање неких постојећих шпортских, пјевачких и других просвјетно-културних друштава и недозвољавање оснивања нових).²¹⁾ Све више и више притискује народ фашистичка реакција и насиље.

Овим насиљима, хапшењима и премлаћивањима стотине Црногораца и Примораца хоће властодршци да униште најбоље борце, нарочито омладину и да тим гуше из дана у дан растући велики и снажни народни покрет маса за слободу и демократију. Угушујући слободарски напредни покрет, Влада Стојадиновића као носилац режима србијанских капиталиста, хтјела би да Црну Гору и Приморје учини својом прђијом, а црногорски и приморски народ својом гласачком војском.

Овакав поступак од стране властодржаца изазива о-суду и гњев цијелог народа у Црној Гори и Приморју, тим више што се данас наш народ налази све јаче у економској

¹⁹⁾ Мисли се на крвопролиће у Сеоцима 14 марта 1936 године.

²⁰⁾ Ради се о адвокату Мирку Вешовићу, којег је полиција премлаћивала у Подгорици тако да су му сва леђа била црна од кундака и жандармериских цокула. Вешовић је, пошто је пуштен, отишао фотографу и снимио изранављена леђа. Та слика је сачувана и налази се у Музеју НОБ-е на Цетињу. Вешовић је погинуо у току НОБ-е у Херцеговини 1942 године као један од организатора народне власти.

²¹⁾ Полиција је била забранила фудбалске радничке клубове „Довћен” на Цетињу и „Будућност” у Подгорици ради тога што су у њиховим руководствима били комунисти.

биједи и пропадању. Такво стање окупља и сврстава у један заједнички фронт све оне који су за народна права и слободу, у заједничкој борби против фашистичке владавине. Куцнуо је задњи час да ми Црногорци и Приморци, организовани у јединствени фронт, сви као један поведемо енергичну борбу против насиља, хапшења и убијања, против ропства и пљачке, против насилника и народних крвопија, а за демократску владавину народа и за његов бољи живот, као и за равноправност Црне Горе.

С тога сазивамо

Велики протестни збор Црногораца и Примораца на Цетињу у петак 26 јуна ове године, на којему ће се изразити снажан протест и велики гњев народни против насиља и тираније, на којему ће се затражити народу погажена грађанска права и отете слободе. Овим позивамо све присталице демократије и народне слободе, све протуфашистичке, слободоумне и напредне елементе, као и све часне и поштене Црногорце, — који су вјековима навикли на слободу, а не робовање — да се у овом осудном часу мобилишу и да поведу до краја и неумољиво борбу за сљедеће захтјеве:

1. Прекидање са даљим хапшењима и премлаћивањем и пуштање на слободу Црногораца и Примораца, а уколико су криви, да им суде редовни судови у Црној Гори и Приморју.

2. Прекидање жандармеријских хајки и изазивања сукоба по црногорским селима.

3. Укидање диктаторског режима и његових фашистичких метода насиља.

4. Враћање народу демократских права и слободе.

Сви на протестни збор на Цетиње!

Живио Црногорски фронт!

Живјела борба црногорског и приморског народа!

Иницијативни одбор за протестни збор²²⁾

Уочи 26 јуна 1936 Иницијативни одбор је начинио план доласка на Цетиње, заказао зборна мјеста за сакупљање народа и одредио паролу. Учесници су носили црногорски крсташ бар-

²²⁾ Пошто овај летак претставља основни документарни материјал за проучавање Белведерског догађаја, доносимо га у цјелини, с обзиром да није сачуван сем у овјереном препису у оптужном материјалу против учесника на Белведеру, који се водио код Окружног суда на Цетињу 1936 године, одакле сам га преписао и објавио, без коментара, 15 јуна 1949 године у листу „13 јул” бр. 1 (орган Савеза бораца НОР Црне Горе — Цетиње).

јак као симбол борбе за слободу. Та застава је требало поред осталог да окупи што више бораца из редова федералиста и да њихову борбу каналише у демократском смислу. Израђени су транспаренти са следећим паролама:

1. Тражимо успостављање односа са СССР!
2. ЦНФС — Црногорски народни фронт слободе!
РНФ — (Радни народни фронт)
3. Доље фашизам!
Доље рат!
Хоћемо рада!
Хоћемо хљеба!
4. Живјела црногорска народна слога!
5. Тражимо правду и слободу!
6. Живио Црногорски народни фронт!
7. Доље фашизам!
8. Слободу штампе, збора, договора!
9. Слободу ухапшеним борцима!
10. Живио савез радника и сељака!
11. Живјела слобода црногорско-приморског народа!
12. Тражимо редовне судове да суде у Црној Гори све политичке кривце!
13. Повећање надница, помоћ беспосленима! ЦНФС.
14. Пред судом пљачкаше и разбојнике!
15. Тражимо слободне изборе!
16. Тражимо равноправност Црне Горе!
17. Тражимо слободу, мир, рад, напредак!
Доље фашизам и рат!
18. Слободу штампе!²⁹⁾

На овако замишљени збор на Цетињу пристали су федералисти, један дио Удружене опозиције (Стојан Шпадијер, који је припадао радикалима Аце Станојевића) и Мирко Вешовић, који је припадао лијевом крилу земљорадника а све више се приближавао линији КПЈ.

Послије комуниста, федералисти су показали највише активности. Њих је нарочито окупљала парола борбе за равноправност Црне Горе и ношење црногорског крсташа барјака. Федералисти су уочи 26 јуна 1936 године послали посебни позив претставницима своје странке да заказаног дана дођу на Белве-

²⁹⁾ Након белведерског крвопролића ове транспаренте је заплијенила полиција, снимила их и снимке прикључила предмету против учесника збора на Белведеру. Снимци ових паролa, као и фото-плоче чувају се у Музеју НОБ-е на Цетињу.

Ове паролe одражавају најактуелније политичке проблеме који су се постављали пред народне борце 1936 године, као и линију борбе КПЈ у оно доба, те су за проучавање Белведерског догађаја веома важни.

дер у 10 сати ујутро, одакле ће продужити за Цетиње.²⁴⁾ Као вође федералистичких група били су означени: за Ријечку Нахију др Иво Јовићевић, за Љешанску Нахију командир Саво Челебић, за Црмничку Нахију, Петар Пламенац и за Катунску Нахију Благота Мартиновић. Федералисти су на своје претставнике послали сљедеће „Објаве“:

„Овом објавом ставља се до знања свим претседницима сеоских одбора црногорске опозиције као год и свим другим Црногорцима, да покрену и старо и младо, и мушко и женско, на велики народни поход на Цетиње, којему ће бити циљ, да траже од надлежних власти равноправност, правду и слободу. Зборно мјесто за Ријечку и Љешанску Нахију јесте Белведер на којему треба да се скупе сви учесници у идући петак, тј. 26 т. г. у 10 сати у јутро.

Остале нахије имају своја зборна мјеста на којима ће се окупити и пут Цетиња кренути.

Сложно на окуп црногорски народе!

Живјела Југославија!

Живјела патничка Црна Гора!

Живјела правда и слобода!

Живјела народна слога!

Ријека Црнојевића, 19 јуна 1936 год.“²⁵⁾

Федералисти су се били писмено и усмено врло активизирали. У писмима један другом означавали су зборна мјеста за збор на Цетињу и вође појединих група, те је то благовремено полиција уочила и, дан прије него ће се десити Белведерски догађај, похапсила федералистичке вође Петра Пламенца, др Ива Јовићевића и др. и довела их у затвор на Цетиње у циљу осуђењења заказаног збора. Али без обзира на то, народне масе из Цетињског, Барског, Которског, Подгоричког и Даниловградског среза су биле у покрету за Цетиње и од раног јутра стакале су се под Белведер. Напоредо са тим, полиција, жандармерија и војска вршиле су своје припреме и заузимале позиције обронцима Белведера, чувајући пушкама и митраљезима улазак у град.

Одбор за протестни збор је већ био на лицу мјеста и у сталном контакту са комунистима — илегалцима. Збор је био пријављен и одобрен од власти, али на сами дан његовог одржавања био је забрањен. Стога су војне и полициске власти блокирале улаз у Цетиње. „Било је дивно посматрати,“ пише о том

²⁴⁾ В. писмо др Ива Јовићевића Саву Челебићу од 20 јуна 1936 године чији се факсимил налази у Музеју НОБ-е на Цетињу, које је било прикључено оптужном материјалу против учесника у збору на Белведеру 1936 године.

²⁵⁾ Факсимил ове „Објаве“ се чува у Музеју НОБ-е на Цетињу.

друг Блажо Јовановић који је тада био у илегалству на том терену и одржавао везу са неким члановима Одбора за збор. „како се искупљају масе сељака из Црмнице, Љуботиња, Ријечке Нахије и осталих мјеста, сви под црногорском заставом, удружени са масом радника из Подгорице и других мјеста. Све се кретало ка Белведеру. Све је то кријепило наду и јачало вјеру у спремност црногорског народа да у свакој прилици брани своју слободу, част, своја права и своје интересе.”²⁶⁾ Пошто је полиција обавијестила да је збор забрањен, народ ту одлуку није прихватио, већ је изабрао делегацију и упутио је на Цетиње да тражи укидање забране. У делегацији је било 12 људи. Делегацију је предводио адвокат Мирко Вешовић. Неколике хиљаде сељака, радника и напредних интелектуалаца су чекале испред цесте под Белведером одговор са Цетиња. Маса је била дисциплинована. Свака група је имала свог руководиоца и редара. Редари су имали траке на лијевој руци и одржавали везу са руководиоцем групе, а ови са Одбором за збор. Делегација је преко среског начелника тражила да је бан прими, али је овај није хтио примити.²⁷⁾ Тада је ријешено да се збор одржи на Белведеру. Мирко Вешовић, Стојан Шпадијер, који је онда био народни посланик на листи Удружене опозиције, и Бајо Ивановић, сељак из Куча, одржали су говоре народу у којима су изразили своју и народну мисао. Нарочито се у говорима истакао захтјев обуставе даљег мучења ухапшених другова да им суде редовни судови у Црној Гори.²⁸⁾ Затим је препоручено народу да се разиђе.

На 50 метара од масе вириле су пушчане и митраљеске цијеви побјеснеле реакције. Народ је уз пјесму и са развијеном црногорском заставом кренуо натраг. Редари су и даље пазили да се дисциплиновано маса разиђе и да се не да испровоцирати. Али у масу је био убачен агент-провокатор који је испалио метак из револвера. Ушанчена полиција, војска и жандармерија су то искористиле и осуле митраљеску паљбу и плотуне народу у леђа. Пале су прве жртве белведерског збора. Погинули су: из Цеклина Јово Шофранац, Марко Јовићевић, Илија Ражнатовић и Нико Петричевић, из Љуботиња Стево Вујовић а из Црмнице старац Шуња Вукмановић. Тешко су рањени и остали инвалиди омладинац Душан-Баро-Ђурковић²⁹⁾, ученик гимназије из

²⁶⁾ Блажо Јовановић: У славу белведерским жртвама, „Побједа“ бр. 32 Цетиње 24 јуна 1945 године

²⁷⁾ Ове податке ми је дао Јанко Лопичић, учесник на збору на Белведеру.

²⁸⁾ Подаци из цитираног чланка под нотом 26.

²⁹⁾ Баро (Душан) Ђурковић, познатије се у НОБ-и 1942 године. Сви погинули су били комунисти или симпатизери КПЈ сем Шуње Вукмановића који је био федералиста.

Цетиња, који је остао без руке, Јован Јанковић, сељак из Цеклина, један сељак Поповић из Куча рањен је у гркљан и још око 10 радника и сељака, а лакше рањених је било око 20 учесника (међу њима и Стојан Шпадијер у руку). На лицу мјеста је ухапшено око 100 учесника.³⁰⁾ *С*

За вријеме одржавања збора на Белведеру један авион-извиђач је над њим кружио.

Невина народна крв је пала на Белведеру, али митраљески меци нису успјели да разједине започето јединство народних маса у борби против тираније.

И послије Белведерског догађаја реакција је покушала да оправда ово крвопролиће. Владина новинска агенција „Авала“ дала је званично, али нетачно, саопштење преко дневне и локалне штампе а режимска штампа је осула нарочиту паљбу против учесника белведерског збора. У том су се нарочито истакли „Народни лист“, орган ЈРЗ, и „Зетски гласник“, орган Зетске бановине, оба са Цетиња.

Али насупрот томе истина се није могла сакрити. Демократска јавност у иностранству, нарочито наши напредни исељенички листови у Америци, повели су акцију за заштиту жртава бијелог терора у Југославији са нарочитим освртом на Црну Гору и хапшење у њој. Под тим притиском и притиском народних маса у земљи обустављено је даље масовно хапшење у Црној Гори, један дио већ похапшених је предат Суду за заштиту државе у Београду а похапшени учесници белведерског збора су, након неколико мјесеци, пуштени. Такође, под притиском народних маса против белведерских злочинаца успјело се да се у ондашњој Народној скупштини поднесе интерпелација и расправља о Белведерском догађају³¹⁾ па је чак и ту констатовано да су полиција, војска и жандармерија биле криве за крвопролиће. Стога је у јуну 1939 године један од извршилаца крвопролића, полициски писар Милован Илић, стављен под суд, али је послије непун мјесец дана пуштен на слободу.³²⁾

Народ, у борби за демократска права и слободу, са највећим пијететом се сјећао белведерских жртава. У народу постоји низ пјесама за кола и гусле о Белведеру, које су скоро изумрле а требало би их, док се сасвим нијесу заборавиле, забиљежити.

³⁰⁾ Ове податке ми је дао Јанко Лопичић.

³¹⁾ Стенографске биљешке Народне скупштине Краљевине Југославије, II редовни сазив, књ. I за 1936/37 г., стр. 233—235, Београд. Државна штампарииа 1937 године.

³²⁾ Милован Илић је осуђен на смрт од Окружног суда на Цетињу 26 фебруара 1948 године као народни непријатељ.

Из тог периода је пјесма „Закунимо се” која је у омладинским круговима била врло популарна. Она је данас скоро ишчезла. Онда се говорило да ју је у затвору на Цетињу написао Стево Краљевић, који је био као учесник белведерског збора ухапшен.³³⁾

Велики народни збор на Белведеру зближио је црногорске сељаке и радничку класу, тако да је, касније, 1937 у организацији „Сељачко братство” и 1938 у здруженом покрету „Сељачка самопомоћ” било потребно само наставити, продубљивати и проширивати ту традицију.

Нико С. Мартиновић

---

³³⁾ Да ли је баш ова пјесма Краљевићева не знам сигурно, али супротну верзију нијесам чуо. Краљевић је био докторанд права, бавио се и књижевношћу. Погинуо је на Ријечи Црнојевића у НОБ-и 1942 године.